

Mickiewicz lingwistyczny

Recenzja _____

Olaf Krykowski, *Mickiewicz i romantyczna filozofia języka*,
Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa 2024, ss. 372

Małgorzata Łoboz

Uniwersytet Wrocławski

ORCID: 0000-0002-0705-8219

e-mail: malgorzata.loboz@uwr.edu.pl

<https://doi.org/10.19195/0079-4767.63.12>

Abstract

A linguistic Mickiewicz

Olaf Krykowski's book *Mickiewicz i romantyczna filozofia języka* [Mickiewicz and the Romantic Philosophy of Language] discusses various linguistic concepts that inspired Mickiewicz in his early works. The author uses creative linguistic ideas to interpret selected literary works of the poet, and also points out their Slavophilic determinants, proving that speech functions are the source of Romantic cognition and the mythological image of the Slavs.

Keywords: Adam Mickiewicz, language, philosophy, Slavdom, Romanticism

„W każdym języku [...] tkwi charakterystyczny pogląd na świat”¹ — ta popularna wypowiedź Wilhelma Humboldta odzwierciedla przekonanie, typowe dla filozofii epoki romantyzmu na początku XIX wieku, że język nie był jedynie przedmiotem naukowych dociekań, ale rzeczywistym, ontologicznym „panopticum”, kształtującym indywidualne doświadczenia ludzkiej egzystencji. Humboldt dostrzegał w języku specyficzny ogląd świata i badał jego „wewnętrzzną formę”, wyrażoną następnie pod pojęciem „mocy duchowej”, przyporządkowanej zjawiskom językowym. Teza o istnieniu wewnętrznej formy językowej uczyniła z języka aktywny element badań humanistycznych, ważnych dla dziewiętnastowiecznych diagnoz socjohistorycznych (istotną rolę odgrywały tutaj hipotezy Humboldta o kształtowaniu charakteru narodo-owego na podstawie ewolucji językowej). Ów inspirator romantycznej filozofii języka zapewne znacząco wpłynął na świadomość językową romantycznych poetów i użytkowników kultury.

Mimo że jubileuszowa rocznica umownej intronizacji polskiego romantyzmu (2022) zaowocowała licznymi publikacjami, skoncentrowanymi wokół autora *Ballad i romansów*, to w polskim literaturoznawstwie ostatnich lat problematyka filozofii języka i świadomości językowej (tak zwanego wycucia językowego, operatywności języka) wydawała się zaniedbana. Dlatego z prawdziwą satysfakcją należy przyjąć pomysł Olafa Kryśowskiego, by opisać i przeanalizować zjawisko przewartościowania dotychczasowych możliwości retoryki, ukazać proces przekraczania przez romantyków konwencjonalnych formuł i użytecznych narzędzi komunikacyjnych języka. Autor rzetelnie, z dużym znawstwem problematyki, wykazał, że refleksja lingwistyczna Mickiewicza ujawniała się i realizowała nie tylko w ekspresji poetyckiej. Na podstawie pism publicystycznych Mickiewicza oraz prelekcji paryskich Kryśowski prezentuje Mickiewiczowskie interpretacje filozofii języka (ujętej w szerszej perspektywie Słowiańszczyzny), analizuje wątek mowy jako źródła poznania, przedstawia kwestie związane z projektami etymologicznymi oraz wyobraźnią historyczno-językową. Przejrzyście skonstruowany wywód rozwijany jest w trzech częściach monografii (podzielonych na rozdziały i podrozdziały), które wzajemnie się dopełniają. Wymienione problemy wpisują się w językoznawcze refleksje filozofów oraz literatów schyłku XVIII i początków XIX wieku. Kryśowski analizuje świadomość językową Mickiewicza (zainspirowaną przez antyk, oświeceniową i klasycystyczną praktykę literacką) w kontekście romantycznej tezy, że język

¹ Cyt. za: E. Łuczynski, J. Maćkiewicz, *Językoznawstwo ogólne. Wybrane zagadnienia*, wyd. II rozszerzone i uzupełnione, Gdańsk 2002, s. 43.

jest nośnikiem kultury i interpretatorem świata, mechanizmem prawdziwego myślenia. Prezentując rozmaite perspektywy Mickiewiczowskiej świadomości lingwistycznej, autor ukazuje, w jaki sposób język był dla poety źródłem wiedzy o człowieku i świecie, o historii kultury i istocie natury, oraz dowodzi, że w opinii Mickiewicza słowo stało się wymiernym świadectwem prehistorii. Autor wnikliwie poszukuje odpowiedzi na pytanie o świadomość językową Mickiewicza, o znaczenie Mickiewiczowskich rozważań w dyskursie językowym epoki, o rolę koncepcji językowej poety w jego twórczości paraliterackiej związanej z etymologią, leksykografią, ontologią, gdyż w opinii romantycznych filozofów języka rzeczywistość językowa łączy się z faktem istnienia — zarówno w wymiarze indywidualnym, jak i zbiorowym. Dlatego w prelekcjach paryskich problem języka występuje w perspektywie teoriopoznawczej i antropologicznej. Rozważania prowadzone w oparciu o materiał publicystyczny zostały wzbogacone o dygresje odnoszące się do twórczości literackiej autora *Dziadów*. Mam tu na myśli znamienity, „błyskotliwy” fragment książki z bardzo ciekawą wykładnią słynnego passusu *Wielkiej Improwizacji* — „język kłamie głosowi, a głos myślom kłamie”. Krykowski ujmuje „zwielokrotnioną zdradę” w kontekście rozważań nad Mickiewiczowskim rozumieniem „głosu” (słowa, mowy lub dźwięku) i formułuje ważne spostrzeżenia, istotne dla dotychczasowych badań nad tym tekstem:

Do tych rozważań należy dołączyć jeszcze jedną ewentualność — zakłamaną głos może być rozumiany jako fałszywy „ton” wypowiedzianych słów. Z *Improwizacji* dowiadujemy się o „łamanie się” myśli w słowach, o „pochłanianiu” ich przez słowa, o „drzeniu” słów nad nimi. Wygląda to tak, jakby sposób mówienia, ton, nie pasował do treści, które jednostka (zwłaszcza artysta) usiłuje formułować w języku. Ale „głosowi” kłamie też „język”, który można postrzegać jako skonwencjonalizowany system znaków, jakże często bezradny wobec wrażliwości człowieka romantycznego, bogactwa jego myśli i uskrzydłonej wyobraźni, wykraczającej daleko poza granice sztucznie spreparowanych zasad i prawideł stylistyczno-gramatycznych².

Omawiając Mickiewiczowską wizję pochodzenia języka, neutralne stanowisko Mickiewicza w tym względzie Krykowski uzasadnia wykładem VII kursu I prelekcji paryskich, w którym został podkreślony uniwersalizm języków słowiańskich. Zjednoczenie narodów słowiańskich było istotnym aspektem prelekcji, lecz warto przy okazji wspomnieć Mickiewiczowską koncepcję antropologiczną („Wzięliśmy za tekst człowieka, a książkę za komentarz” —

² O. Krykowski, *Mickiewicz i romantyczna filozofia języka*, Warszawa 2024, s. 26.

kurs IV). Mickiewicz koncentruje się na poznawaniu człowieka (poprzez tekst — materialny dowód komunikacji międzyludzkiej), jego świadomości i przeznaczenia, na podejmowanych przez niego działaniach i efektach realizacji tych działań. Człowiek jest symbolem słowa wcielonego, a zarazem dynamiczną siłą sprawczą przemian dziejowych i systemowych. Krysowski bardzo przejrzyście udowodnił to w dalszym wywodzie, konkludując:

Wczesny tzw. język słowiański postrzegał więc poeta w kategoriach dialektycznych, jako twór, w obrębie którego ścierały się pierwiastki mistyczny i zmysłowy, idealny i realny, boski i ludzki. Znajdował w ten sposób złoty środek w sporze między zwolennikami teorii o objawieniu języka i jego pochodzeniu od człowieka. Filozofia mowy tłumaczyła historię i kulturę Słowian i odwrotnie — tradycja ludów słowiańskich rozwiązywała starcie ideowe, które w świetle rozważań Mickiewicza miało charakter pozorny, ponieważ w istocie obie strony wyrażały tylko racje cząstkowe³.

Mickiewiczowska słowiańska filozofia języka wybrzmiała w książce Krysowskiego w kontekście dziewiętnastowiecznej refleksji lingwistycznej, z upomnieniem się nie tylko o Herdera, Humboldta, Schlegla czy Novalisa, lecz również z nawiązaniem do polskiej filozofii romantycznej (Mochnackiego, Kamińskiego, Ciechoniewskiego). Jednocześnie autor udowodnił, że przyznając Słowianom szczególną rolę w moralnej odnowie świata (mesjanizm plemienny), Mickiewicz utożsamiał te poglądy z własnym mesjanizmem (mit „dobrego Słowianina”). Wartościowym uzupełnieniem Mickiewiczowskiej wizji Słowiańszczyzny w refleksji lingwistycznej jest podkreślenie uzależnienia filomatów od przedstawicieli czeskiego odrodzenia narodowego (Dobrovsky’ego, Šafárika, Kollára).

Ujawniając indywidualizm Mickiewiczowskiego rozumienia języka, Krysowski ukazuje doświadczenia poety z lekturą fundamentalnych dzieł filozoficznych epoki (między innymi *Filozofią sztuki* Schellinga), potwierdzając nowoczesną wykładnię tezy, że mowa jest źródłem romantycznego poznania. Ciekawym i wartościowym refleksem są tu rozprawy nad językiem jako medium pamięci (archeologia słowa), objawieniem sił ponadzmysłowych w mowie, analiza semantyczna Mickiewiczowskiej numerologii (rola systemu trójkowego i ważne uwagi nad stosowaniem przez Mickiewicza trzyznakowych form „kło”, „tło”, „dło”).

Akcentem dopełniającym sens rozważań na temat Mickiewicza jako dysponenta i realizatora romantycznej filozofii jest fragment *Duch mowy a mowa*

---

³ *Ibidem*, s. 40.

ducha. Krykowski, zebrawszy zapomniane pisma drobne i wykłady z lat czterdziestych, tropi Mickiewiczowską interpretację ducha (*esprit*), eksponując możliwe zagubienie poety w ówczesnym chaosie kontekstowym znaczeń semantycznych tego abstrakcyjnego pojęcia. Jednocześnie dowodzi, że zakres semantyczny słowa wiązał się u Mickiewicza z projektem antropologicznym.

Ilustracja 1. Okładka monografii autorstwa Olafa Krykowskiego pt. *Mickiewicz i romantyczna filozofia języka*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego: Warszawa, 2024

W kontekście pomysłów etymologicznych autora *Pierwszych wieków historii polskiej* Krykowski zwraca uwagę na toponimy i związane z nimi mity geograficzne. Warto tu wskazać intrygujące i wartościowe pod względem poznawczym rozważania wokół paranteli między „gniazdem” a „ojczyzną”, pochodzeniem i kulturowym znaczeniem pojęcia „ojczyzny” jako synonimu nie miejsca, lecz narodu kreowanego na przedstawiciela Europy Zachodniej, trwającego w obronie cywilizacji chrześcijańskiej. Charakteryzując zasoby leksykalne kulturowej mapy Słowiańszczyzny, Krykowski wskazuje źródłosłowy ograniczające przestrzeń osady, by następnie wyjść w obszar szerszy, korelujący z Mickiewiczowską wiedzą o mitologii słowiańskiej, którą — w porównaniu z mitologią grecką czy hinduską — poeta przeceniał. Krykowski słusznie określa działania Mickiewicza w tym względzie uprawianiem mitolingwistyki, gdyż utopijna wizja Słowian jako wyznawców jednego Boga, komunikujących się jednolitym językiem, jest nieweryfikowalna. Rodowodu

takiej idealizacji Słowiańszczyzny doszukiwano się w panslawizmie zapoczątkowanym przez Jana Kollára. W tym arkadyjskim przesłaniu Słowianom przypadła misja stworzenia szczególnej wspólnoty, która ma dopomóc w ocaleniu fundamentalnych wartości moralnych. Krysowski bardzo przejrzyście wskazał edukacyjny i perswazyjny wymiar wykładni Mickiewicza.

Świadomość językoznawcza Mickiewicza została podsumowana w ocenie projektu dykjonarza emigracyjnego — w planach redaktorów pomysłu miała to być skrócona wersja *Słownika języka polskiego* Samuela Bogumiła Lindego o nacechowaniu etymologicznym. Słownikowe hasła miały zawierać nie tylko eksplikację znaczenia wyrazu, lecz również informacje o jego genezie.

Książka Olafa Krysowskiego stanowi lekturę niezwykle bogatą w pożytki intelektualne. Jej walory poznawcze i wartości merytoryczne są niezaprzeczalne. Opowieść o filozofii języka została skonstruowana z precyzyjną konsekwencją: od prezentacji rozmaitych koncepcji językoznawczych, inspirowanych wczesnego Mickiewicza, poprzez realizację twórczych pomysłów językoznawczych w wybranych interpretacjach literackich oraz wskazanie ich słowianofilskich uwarunkowań, po rozważania na temat funkcji mowy jako źródła romantycznego poznania i mitolingwistycznego obrazu Słowiańszczyzny. Monografia ma charakter odkrywczy i stanowi znaczące osiągnięcie na mapie dokonań literaturoznawczych w ostatnich latach. Jej odbiorcami staną się zapewne nie tylko badacze literatury romantyzmu, lecz również językoznawcy, filozofowie, historycy idei. Zawiera wszelkie wyznaczniki wzorcowej akademickiej syntezy i może pełnić rolę przewodnika — kompendium wiedzy — przeznaczonego dla studentów nie tylko polonistyki, ale też wszystkich zainteresowanych rozwojem dziewiętnastowiecznej humanistyki. Prowokuje do dyskusji i polemiki, inspirowane nierozpoznane tematy badawcze. Krysowski, wykorzystując dotychczasowe ustalenia badaczy, przedstawił autorską i nowoczesną interpretację Mickiewicza jako uczonego intelektualisty, czerpiącego z filozoficznej skarbnicy XVIII i początku XIX wieku, lecz również konsekwentnie rozwijającego swe poglądy dojrzałego użytkownika kultury. Jest to portret oryginalny i przekonujący.

Streszczenie

Mickiewicz lingwistyczny

Książka Olafa Kryskiego *Mickiewicz i romantyczna filozofia języka* poświęcona została omówieniu rozmaitych koncepcji językoznawczych, które inspirowały Mickiewicza w jego wczesnej twórczości. Autor wykorzystuje twórcze pomysły językoznawcze do interpretacji wybranych utworów literackich poety, wskazuje również ich słowianofilskie uwarunkowania, dowodząc, że funkcje mowy stanowią źródło romantycznego poznania oraz mitolingwistycznego obrazu Słowiańszczyzny.

Słowa kluczowe: Adam Mickiewicz, język, filozofia, Słowiańszczyzna, romantyzm